

Łódź

historia miasta

poprzez
wieki

tom 4

od 1945 roku

redakcja
Krzysztof Lesiakowski

600 LAT ŁODZI

Łódź

historia miasta

poprzez
wieki

Łódź

historia miasta tom 4

poprzez wieki

od 1945 roku

redakcja
Krzysztof Lesiakowski

Łódź 2024

Komitet redakcyjny monografii *Łódź poprzez wieki. Historia miasta*, t. 1–5

Jarosław Kita – przewodniczący, Mariusz Goss, Tadeusz Grabarczyk

Piotr Gryglewski, Grażyna Ewa Karpińska, Andrzej Kompa, Krzysztof Lesiakowski

Olgierd Ławrynowicz, Adam Sitarek, Przemysław Waingertner

Redaktor naukowy t. 4: *od 1945 roku*

Krzysztof Lesiakowski (ORCID: 0000-0002-6176-6064) – Uniwersytet Łódzki

Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski i Świata po 1945 r.

90-219 Łódź, ul. A. Kamińskiego 27a

Recenzenci

Stanisław Jankowiak, Robert Skobelski

Redaktor inicjujący

Urszula Dzieciatkowska

Opracowanie redakcyjne

Bogusław Pielat

Indeksy

Krzysztof Lesiakowski, Bogusław Pielat

Projekt typograficzny i projekt okładki

Joanna Apanowicz

Na okładce wykorzystano fotografię Bronisława Wilkoszewskiego z albumu
Widoki m. Łodzi przedstawiającą Nowy Rynek (ob. plac Wolności), 1896

Ilustracja otwierająca rozdział: ulica Piotrkowska, Łódź

Źródło: depositphotos.com/raagoon@gmail.com

Publikacja ukazała się dzięki wsparciu finansowemu Urzędu Miasta Łodzi

Partnerzy projektu

Archiwum Państwowe w Łodzi, Muzeum Miasta Łodzi

Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi

© Copyright by Authors, Łódź 2024

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2024

© Copyright for this edition by Biblioteka Miejska w Łodzi, Łódź 2024

ISBN Wydawnictwo UŁ 978-83-8331-416-7

e-ISBN Wydawnictwo UŁ 978-83-8331-417-4

ISBN Biblioteka Miejska w Łodzi 978-83-967982-6-8

e-ISBN Biblioteka Miejska w Łodzi 978-83-967982-7-5

Spis treści

<i>Wstęp</i> (Krzysztof Lesiakowski)	9
Część I. Życie polityczne	17
<i>Kształtowanie się komunistycznego ładu w Łodzi 1945–1948</i> (Krzysztof Lesiakowski)	19
<i>Łódź w okresie stalinowskim (1948–1956)</i> (Janusz Wróbel, Joanna Żelazko)	45
Nowy kurs w życiu politycznym	45
Sytuacja gospodarcza w mieście	53
Terror – struktury i działalność aparatu przemocy	55
Odwilż i Październik 1956 r.	71
<i>Pod znakiem Gomułki i Gierka. Sytuacja polityczna w Łodzi 1957–1980</i> (Krzysztof Lesiakowski)	77
<i>Od euforii do zwątpienia. Łódź w okresie „Solidarności” i stanu wojennego</i> (Leszek Próchniak)	105
<i>Ostatnie lata PRL (1983–1989)</i> (Sebastian Piłarski)	135
Oficjalne życie polityczne	135
Niezależne życie polityczne i formy oporu społecznego	138
Inne środowiska niezależne	144
Początek roku przełomu	146
Niezależny ruch młodzieżowy	149
Kampania wyborcza do Sejmu „kontraktowego” i Senatu	151
Ostatnie miesiące Polski „ludowej”	157
<i>W wolnej Polsce. Preferencje wyborcze łodzian 1990–2024</i> (Ewa Kacprzyk)	163
Wybory samorządowe	163
Wybory parlamentarne i prezydenckie	190
Część II. Przestrzeń miasta	197
<i>Miejsce i rola planowania przestrzennego w procesie urbanizacji</i> (Rafał Pakuła)	199
<i>Miasto i nie-miasto, czyli przemiany łódzkiej urbanistyki</i> (Błażej Ciarkowski)	215
Plany Wielkiej Łodzi	215
Urbanistyka czasów socrealizmu	217
Powrót do modernizmu	219
Epoka wielkich planów	220

Powrót do przeszłości	224
Urbanistyka po transformacji	226
<i>Szklane domy, wielka płyta i gipsowe kariatydy. Architektura powojennej Łodzi</i> (Błażej Ciarkowski)	231
Łódzcy architekci i architektki	231
Modernizm i monumentalizm	232
Socjalistycznie w treści	233
Szklane pudełka	235
Epoka wielkiej płyty	238
Czas kryzysu, czas przemian	240
Blaski transformacji	242
XXI w. w Łodzi	243
<i>Rzeźba łódzka</i> (Aneta Pawłowska, Wioletta Kazimierska-Jerzyk)	245
Pomniki łódzkie	245
Rzeźby plenerowe i instalacje w przestrzeni publicznej	255
<i>Rewitalizacja – w poszukiwaniu tożsamości</i> (Julia Sowińska-Heim)	269
<i>Postindustrialne dziedzictwo Łodzi – dynamika miejskiego krajobrazu</i> (Aleksandra Krupa-Ławrynowicz)	285
<i>Rzeki i parki w mieście</i> (Grażyna Ewa Karpińska)	299
Rzeki	299
Parki	305
Część III. Przemysł – stagnacja, modernizacja, upadek	311
<i>W dobie centralnego planowania</i> (Witold Jarno)	313
<i>W warunkach gospodarki rynkowej</i> (Witold Jarno)	339
Część IV. Nauka, kultura i sztuka	355
<i>Łódź akademicka</i> (Jolanta Kolbuszewska)	357
Uniwersytet – „niechciane dziecko robotniczej Łodzi”?	359
Upragniona politechnika	366
Inne nowo tworzone uczelnie	370
Uczelnie artystyczne	371
Uczelnia pedagogiczna	376
Akademia Medyczna	377
<i>Teatry, kina, muzea i prasa</i> (Joanna Królikowska, Grzegorz Mních)	383
Placówki kultury	383
Środki masowego przekazu	394
<i>Łódź filmowa</i> (Piotr Sitarski)	417
<i>Realności szerszej rzeczywistości. Przestrzenie łódzkich „dysydentów sztuki”</i> (Ada Florentyna Pawlak)	447
Eksperymenty transmedialne Warsztatu Formy Filmowej	448
Filmowcy bez kamer, malarze bez płócien – Kultura Zrzuty	451

Podziemie na „Strychu”, czyli outsiderzy w centrum miasta	454
„Tango” – materialny odcisk łódzkiej awangardy	461
Komizm i współistnienie konkurencyjnych aksjologii	464
„Kominy drzące, maszyny dymiące”, czyli zmierzchanie świata	468
<i>Środowisko artystyczne – przeszłość i teraźniejszość</i> (Aneta Pawłowska, Paulina Sztabińska-Kałowska)	473
<i>Pieczenie i herb Łodzi. Część 4: Lata 1945–2023</i> (Marek Adamczewski)	495
Część V. Mieszkańcy i ich problemy	509
<i>Rozwój ludnościowy Łodzi w okresie powojennym</i> (Piotr Szukalski)	511
Liczba ludności	512
Demograficzne determinanty zmian liczby ludności Łodzi	516
Struktura płci i wieku	521
Specyfika zachowań demograficznych mieszkańców	524
Przyszłość Łodzi	526
Podsumowanie	527
<i>Oblicze narodowościowe i wyznaniowe</i> (Leszek Olejnik, Ewelina Ślęzak)	531
Skutki okupacji dla zmian struktury narodowościowej miasta	531
W okowach stalinizmu (1949–1955)	540
Następstwa „odwilży politycznej” 1956 r.	543
W Polsce demokratycznej (po 1989 r.)	549
Zmiany struktury wyznaniowej ludności Łodzi po zakończeniu II wojny światowej	552
Straty materialne Kościołów i związków wyznaniowej Łodzi po zakończeniu okupacji	553
Aparat partyjno-państwowy odpowiedzialny za politykę wyznaniową w Łodzi (1945–1990)	558
Mniejszości wyznaniowe w Łodzi po 1989 r.	559
<i>Warunki życia ludności</i> (Damian Bębnowski)	563
Trudno żyć w komunizmie	564
Nie tak łatwo żyć w kapitalizmie	569
<i>Szkolnictwo – baza materialna, kadra, sukcesy i porażki</i> (Ewa Kacprzyk)	577
<i>Opieka zdrowotna w Łodzi – największe wyzwania</i> (Ewa Kacprzyk)	589
<i>Łódzki sport po II wojnie światowej</i> (Bartłomiej Kluska)	605
W Polsce Ludowej	605
W III Rzeczypospolitej	613
<i>W kamienicy, w bloku, w famułach</i> (Grażyna Ewa Karpińska)	623
W kamienicy	623
W bloku	627
W famułach	630
<i>Miasto kobiet – feminizacja wizerunku i mitu Łodzi</i> (Inga B. Kuźma)	637
<i>Na Piotrkowskiej, kulturowym centrum Łodzi</i> (Grażyna Ewa Karpińska)	653

Aneksy	667
<i>Aneks 1. Parlamentarzyści wybrani w Łodzi w latach 1989–2023</i>	669
<i>Aneks 2. Prezydenci Łodzi i przewodniczący Prezydium Rady Narodowej m. Łodzi 1945–2023</i>	677
<i>Aneks 3. Radni łódzcy w latach 1990–2024 w kolejności alfabetycznej</i>	679
Wykaz skrótów	685
Bibliografia (wybór)	693
Ulice i place Łodzi	723
Wykaz rycin	729
Wykaz kapsuł	745
Wykaz tabel	749
Indeks nazw osobowych	751
Indeks nazw miejscowych	769

Wstęp

Krzysztof Lesiakowski

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny

„[...] Kiedy dyskutuje się o różnorodnej niemiecko-polsko-żydowsko-rosyjskiej, czyli europejskiej historii codziennej i przemysłowej, wszystkie drogi prowadzą do Łodzi [...]”¹.

Koniec II wojny światowej otwierał nowy okres w historii Łodzi. Biorąc pod uwagę czynniki polityczno-gospodarcze, a przede wszystkim społeczne, będące następstwem zagłady łódzkich Żydów, wyjazdów i wysiedlenia Niemców, a także strat wśród ludności polskiej, można było się obawiać, że nastąpi zachwianie jej rozwoju. Tak się jednak nie stało. Miasto trwało i zapisywało kolejne, nierzadko pasjonujące, karty swoich dziejów.

O tych zagadnieniach traktuje poniższy, czwarty tom publikacji *Łódź poprzez wieki. Historia miasta*. O ile cezura początkowa opisywanych wydarzeń, czyli rok 1945, z uwagi na swoją oczywistość nie wymaga specjalnego uzasadnienia, o tyle moment końcowy jest już bardziej umowny. W ogólnym zamierzeniu chodziło

¹ Wenn über eine vielfältige deutsch-polnisch-jüdisch-russische, d.h. eine europäische Alltags- und Industriegeschichte diskutiert wird, führen alle Wege nach Lodz. Zob. H.-J. Bömelburg, *Lodz: Geschichte einer multikulturellen Industriestadt im 20. Jahrhundert*, Paderborn 2022, s. 441.

o doprowadzenie narracji do współczesności. W praktyce o wyborze miejsca, w którym następowało zamykanie opowieści decydowały względy merytoryczne – możliwość przedstawienia naukowo zweryfikowanych informacji. Zawsze jednak był to początek XXI w. Powojenne dzieje Łodzi z pewnością nie były jednorodne. Daje się w nich dostrzec wyraźną cezurę – umownie mówiąc – roku 1989. Inna była Łódź do tego momentu i w latach kolejnych. Elementy ciągłości i zmiany występowały jednak z różnym natężeniem w poszczególnych dziedzinach (najszybciej przekształcenia następowały w sferze polityki), ale transformacja stopniowo ogarniała wszystkie segmenty życia publicznego w mieście, co przekładało się na prywatne losy łodzian, gdyż wiązała się ona nierzadko z bolesnymi indywidualnymi doświadczeniami.

Ogółem w tomie znalazło się aż 30 tekstów. Zostały one przygotowane przez specjalistów z różnych dziedzin – historyków, historyków sztuki, etnologów, ale także znawców dziejów filmu, teatru, mediów czy demografii. Grono autorów – łącznie 27 osób (do tego dochodzi pięć kolejnych osób, które napisały lub opracowały tzw. kapsuły) – posiadało zróżnicowane i bardzo szerokie kompetencje, uprawniające do tego, aby w sposób dogłębny przeanalizować poszczególne sfery życia miasta. Byli oni jednak mocno ograniczeni z góry zaplanowaną wielkością tekstów. Mimo to różne perspektywy badawcze, przeniknięte wspólną ideą – chęcią odczytania na nowo znanych już kart historii, ale przede wszystkim poznania nieznanych wątków z przeszłości Łodzi, korespondując ze sobą, wzajemnie się uzupełniały i dały – jak się wydaje – interesujący efekt. Z przeszłości wydobyte zostały postaci oraz zagadnienia, których wpływ na dzieje miasta mogli docenić jedynie badacze dysponujący rozległym spektrum narzędzi, niedostępnym dla pojedynczego historyka czy specjalisty w innej dziedzinie.

Publikowane w tomie opracowania układają się w pięć bloków tematycznych. Całość otwiera sześć tekstów traktujących o życiu politycznym. Zachowują one porządek chronologiczny, a ich celem było pokazanie kontekstu, w jakim toczyło się życie miasta. Nie ulega bowiem wątpliwości, że zwłaszcza w dobie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) rozwijało się ono pod wielkim, choć z czasem

słabnącym, ciśnieniem ze strony polityki – zarówno tej ogólnokrajowej, jak i realizowanej przez lokalne struktury polityczne. Po 1989 r. ciśnienie polityczne osłabło, ale co równie ważne nabrało charakteru demokratycznego.

Drugi blok omawianych zagadnień tworzą artykuły poruszające różne aspekty odnoszące się do przestrzeni miasta Łodzi. Obok kwestii planowania przestrzennego, urbanizacji i architektury, opisano tu łódzkie pomniki i rzeźby, rzeki i parki. Całości dopełniają rozważania na temat postindustrialnego dziedzictwa Łodzi i znaczenia rewalizacji w budowie nowej tożsamości miasta.

Część trzecia została poświęcona funkcjonowaniu przemysłu w Łodzi. Miasto było wielkim ośrodkiem głównie przemysłu włókienniczego, którego wyroby znano w kraju i za granicą. Utrzymanie wysokiego tempa produkcji i jej jakości wymagało stałej modernizacji. Na to jednak w zasadzie brakowało środków. Przystarzała struktura branżowa i organizacyjna, wysoka kosztochłonność, brak dbałości o atrakcyjne wzornictwo, w połączeniu z ograniczeniami wynikającymi z systemu polityczno-gospodarczego PRL, spowodowały, że łódzki wielki przemysł nie przetrwał w warunkach gospodarki wolnorynkowej. Upadały wielkie fabryki włókiennicze, z panoramy miasta stopniowo znikwały dymiące kominy, tysiące łódzian traciły pracę, ale jednocześnie przemysłowa Łódź zaczęła powoli zmieniać swoje oblicze, stając się np. ważnym ośrodkiem produkcji artykułów gospodarstwa domowego.

Kolejna, czwarta część tomu ukazuje zagadnienia związane z rozwojem szeroko rozumianego życia kulturalnego. Otwiera ją rozdział poświęcony temu, co było nowością i dużym osiągnięciem w historii powojennej Łodzi – powstaniu i funkcjonowaniu szkół wyższych. Uczelnie i studenci zmieniali oblicze miasta, które stawało się ważnym ośrodkiem na mapie akademickiej kraju. Warto wspomnieć, że w szczytowym okresie, tzn. na początku XXI w. w Łodzi uczyło się około 100 tys. studentów, co musiało wpływać na funkcjonowanie miasta i jego postrzeganie na zewnątrz. Także rozwój życia kulturalnego znacząco wzbogacał obraz Łodzi i nie chodzi tu tylko o pierwsze lata po 1945 r., gdy w mieście przejściowo zamieszkiwali

najwięksi polscy literaci, aktorzy, filmowcy czy dziennikarze. Łódź była też wtedy potężnym ośrodkiem wydawniczym. Później to znaczenie zmalało, choć nie brakowało przedsięwzięć teatralnych czy prasowych, które odbijały się echem w całym kraju. Przez lata Łódź wyróżniała się zwłaszcza jako siedziba rozpoznawalnej w świecie, przez dziesięciolecia jedynej w Polsce, szkoły filmowej, jak i miejsc, gdzie powstawały liczne filmy fabularne oraz dokumentalne. Skutkiem tych zmian było ukształtowanie się łódzkiego środowiska artystycznego. Już przed wojną Łódź była też rozpoznawalna jako ośrodek sztuki awangardowej, twórcy z tego nurtu wywierali i później istotny wpływ na życie kulturalne miasta, szczególnie w okresie schyłkowego PRL. Tę część tomu uzupełniają krótki, aczkolwiek z pewnością interesujący, tekst poświęcony kwestii ewolucji postrzegania herbu Łodzi po 1945 r.

Charakterystyka życia codziennego łodzian, ich typowych problemów, stanowi przedmiot analiz zawartych w piątej części tomu. Na początku omówiono tu przemiany demograficzne, z czym korespondowała charakterystyka oblicza narodowościowego i wyznaniowego. Po II wojnie światowej przez pierwszą dekadę miasto wyrównywało straty wojenne, aby w połowie lat osiemdziesiątych osiągnąć największą w swoich dziejach liczbę mieszkańców. Jednak już wtedy zaznaczały się niepokojące tendencje, które znacząco nasiliły się po 1989 r. W efekcie XXI w. nie dostarcza optymistycznych danych, jeśli chodzi o charakterystykę ludności Łodzi – populacja się starzeje, postępuje zmniejszanie się liczby mieszkańców (pojawia się dziś perspektywa, że nawet Gdańsk wyprzedzi Łódź pod względem liczby ludności). Pozostając przy kwestii charakterystyki populacji Łodzi, należy dodać, że po zagładzie Żydów i wysiedleniu Niemców na dziesięciolecie to znane ze swego wielonarodowościowego oblicza miasto stało się w zasadzie jednonarodowe i jednowyznaniowe. Jednocześnie tak w 1945 r., jak i współcześnie było ono „miastem kobiet”. Potwierdzały to dane statystyczne, ale także praktyka życia codziennego. Jednak dopiero współcześnie ten fakt zaczyna być właściwie odczytywany i akcentowany. Tymczasem życie codzienne łodzianek i łodzian po 1945 r. nie należało do łatwych. W niedocenianym przez państwo przemyśle

włókienniczym zarobki były niskie, a praca wyjątkowo uciążliwa. Jeśli do tego dodać niedostatek mieszkań i ich niski standard, to obraz bytu mieszkańców nie mógł napawać optymizmem. Przedmiotem wielu trosk były też kwestie braku miejsc w szkołach i niedostatki w funkcjonowaniu opieki zdrowotnej. Budowa nowych szpitali, w tym znanego w całej Polsce Centrum Zdrowia Matki Polki nie rozwiązywała problemów. Chwil odpoczynku dostarczały jednak m.in. wydarzenia sportowe – w tym miejscu warto zwrócić uwagę na sukcesy piłkarzy Robotniczego Towarzystwa Sportowego (RTS) „Widzew” i Łódzkiego Klubu Sportowego (ŁKS). Przez długie lata miejscem towarzyskich spotkań czy przechadzek była słynna w Polsce ul. Piotrkowska. Jednak i ona w omawianym okresie doświadczyła zmian, zwłaszcza jeśli chodzi o jej handlowe oblicze. Ta funkcja straciła na znaczeniu, ale jednocześnie ulica „wypiękniała”, na znacznym odcinku stała się deptakiem, co umożliwiło wzmocnienie jej funkcji reprezentacyjnej, przyciągającej mieszkańców i turystów swoim klimatem, który tworzą piękne od strony architektonicznej kamienice, będące namacalnym dowodem potęgi dawnych łódzkich przemysłowców.

Prezentowany czwarty tom monografii *Łódź poprzez wieki. Historia miasta* zawiera bogactwo rozmaitych faktów, ale też i bardzo wiele nazwisk. Z konieczności wszelkie informacje szczegółowe musiały być uogólniane i osadzone w szerszych kontekstach. Źródłem ciekawych, ale zwykle jednostkowych, historii są dołączone do poszczególnych rozdziałów kapsuły. Również bogaty materiał ilustracyjny może być zachętą do lektury. Zdjęcia mają bowiem potencjał pokazania pewnych obrazów z przeszłości i przeniesienia ich w niezmiennym kształcie do teraźniejszości. Patrząc na fotografie przedstawiające dawnych łodzian, rozmaite zaułki miasta czy tętniące życiem fabryki bądź ulice, można łatwiej poczuć ducha niedawno minionej Łodzi, jak i Łodzi, która trwa i ciągle się zmienia.

Historia ma to do siebie, że się nie kończy. Tak samo jest z historią Łodzi. Treść wszystkich tomów wydawnictwa *Łódź poprzez wieki...*, także czwartego, dowodzi, że badaczom udało się odkryć wiele kart z przeszłości miasta. Nadal jest jednak wiele do zbadania, zwłaszcza że każdy dzień przynosi swoją historię, która także jest pasjonująca.

Kończąc uwagi wstępne, należy jeszcze podziękować autorom poszczególnych tekstów za ich profesjonalne spojrzenie na dzieje Łodzi. Ich praca wymagała wsparcia ze strony pracowników bibliotek i archiwów, zwłaszcza Archiwum Państwowego w Łodzi. Trzeba także wyrazić wdzięczność tym osobom, które udostępniły własne materiały, w tym zdjęcia. Wielka jest również w powstaniu niniejszej książki zasługa pracowników Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego. W życzliwej pamięci zachowujemy też władze miasta Łodzi i Uniwersytetu Łódzkiego, które konsekwentnie wspierały wydanie niniejszej publikacji.

Krzysztof Lesiakowski
Łódź, 15 XI 2023 r.

Część I
Życie polityczne

Kształtowanie się komunistycznego ładu w Łodzi 1945–1948

Krzysztof Lesiakowski

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny

Zakończenie okupacji niemieckiej oznaczało rozpoczęcie nowego okresu w dziejach Łodzi. Początkowe reakcje mieszkańców na sytuację spowodowaną zajęciem Łodzi przez Armię Czerwoną 19 stycznia 1945 r., z punktu widzenia działaczy komunistycznych, wyglądały w miarę obiecująco. Wkraczające oddziały sowieckie spotykały się z zainteresowaniem miejscowej ludności¹.

Radości z przepędzenia Niemców towarzyszyły niepewność i obawy, górę brała jednak ciekawość i nadzieja. Stąd obecność biało-czerwonych i czerwonych flag. Z oczywistych względów serdecznie witano osoby w mundurach Wojska Polskiego (WP) (ryc. 1). To było również powodem bardzo licznego udziału łodzian w wiecu w hali sportowej w parku im. ks. J. Poniatowskiego 22 stycznia 1945 r.² Nastroje te przekładały się na gwałtownie uzewnętrzniane dążenie do szybkiego zatarcia okupacyjnego piętna, co przybierało także formę zacierania śladów obecności Niemców w Łodzi.

¹ T. Pabin, *Chłopak z Przędzalnianej. Wspomnienia z Łodzi 1939–1952*, Łódź 2014, s. 67–68.

² AAN, AHW, sygn. 1571/2, Wspomnienie Eugeniusza Ajnenkiela, b.d., k. 35.

Ryc. 1. Defilada
na ul. Piotrkowskiej,
luty 1945 r.

Korzystając z sowieckiej osłony zaczęto budowę polskiej administracji, kontrolowanej przez komunistów spod znaku Polskiej Partii Robotniczej (PPR). Z uwagi na skromne wpływy w społeczeństwie polskim, liderzy komunistyczni zdecydowali się na wyznaczenie pełnomocników jako organizatorów życia państwowego i politycznego na wyzwolanych spod okupacji niemieckiej terenach. Jednym z nich był łódzianin Ignacy Loga-Sowiński, który jako pierwszy objął obowiązki pełnomocnika rządowego na Łódź i tereny podmiejskie (ryc. 2). Gdy jednak do Łodzi przybył Kazimierz Mijal, pełnomocnik Rządu Tymczasowego na miasto Łódź i województwo łódzkie, nastąpiła zmiana. Wspomniany I. Loga-Sowiński został sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego (KW) PPR, a więc kierownikiem politycznym Łodzi i województwa, a K. Mijal zwierzchnikiem administracji państwowej. Ten drugi, korzystając ze swoich uprawnień, wyznaczył kpt. Kazimierza Witaszewskiego na przewodniczącego Tymczasowego Zarządu Miejskiego. Pierwsze posiedzenie tego organu odbyło się już 25 stycznia.

Wraz z tworzeniem nowej administracji miejskiej i wojewódzkiej, rozpoczęto budowę sieci urzędów bezpieczeństwa publicznego, które miały się stać „tarczą i mieczem” nowej władzy. Decydującą rolę odgrywał w tym zakresie Mieczysław Moczar (łódzianin, przed wojną

więziony za działalność komunistyczną), który stał na czele grupy operacyjnej przybyłej do Łodzi już 20 stycznia 1945 r. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) na swoją siedzibę zajął budynek wykorzystywany poprzednio przez Gestapo przy al. K. Anstadta 7. W Łodzi utworzono także Miejski Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (ul. J. Kilińskiego 156). Jego pierwszym kierownikiem był mjr Jerzy Stelak, były podwładny M. Moczara z komunistycznej partyzantki. Do tego utworzono placówki Milicji Obywatelskiej (MO) – komendą wojewódzką (al. T. Kościuszki 56) kierował ppłk Ignacy Borkowski, a miejską (al. T. Kościuszki 52, następnie ul. S. Jaracza 21) – Feliks Berski³. Zadaniem, zwłaszcza placówek Urzędu Bezpieczeństwa (UB), było zwalczanie rzeczywistych i potencjalnych przeciwników kształtującego się reżimu. Stąd do aresztów szybko zaczęli trafiać byli żołnierze Armii Krajowej (AK), zwolennicy polskiego rządu na emigracji, a także osoby angażujące się po wojnie w antykomunistyczną działalność konspiracyjną. Instytucjonalny element systemu represji stanowiły również sądy. Należy jeszcze wspomnieć o funkcjonowaniu obozu pracy przy ul. Beskidzkiej 40 (na tzw. Sikawie). W czasie okupacji trafiali tu Polacy, po wojnie przeszli go Sowieci, a później władze polskie przetrzymywały w tym miejscu Niemców oraz volksdeutschów.

Wiodącą rolę w kształtującym się nowym życiu politycznym zarówno w Polsce, jak i w Łodzi miała odegrać PPR. Już 23 stycznia 1945 r. w pałacu fabrykanckiej rodziny Poznańskich przy ul. Gdańskiej 32,

³ J. Żelazko, *Organizacja aparatu przymusu i pierwsza fala represji*, [w:] *Rok 1945 w Łodzi. Studia i szkice*, red. J. Żelazko, Łódź 2008, s. 99–100, 103.

Ryc. 2. Pierwsze obwieszczenie nowej władzy, styczeń 1945 r.

a więc w budynku należącym niegdyś do byłych przemysłowców łódzkich, odbyła się pierwsza konferencja tej partii. Po omówieniu sytuacji polityczno-gospodarczej, czym zajął się delegowany przez centralę Hilary Minc (przybył do Łodzi z Lublina razem z K. Mijalem), wyznaczono osoby odpowiedzialne za nowo tworzone komitety dzielnicowe⁴. Za tym poszło uruchomienie akcji naboru członków, pozyskiwania lokali itp. Dwa dni później doszło do konferencji delegatów fabrycznych i przedwojennych działaczy związkowych z przedstawicielami Rządu Tymczasowego, z wicepremierem Władysławem Gomułką na czele. Działania na rzecz zbudowania podstaw komunistycznego władztwa w postaci struktur PPR nabierały więc tempa. Na czele miejskiej komórki partii, czyli Komitetu Łódzkiego (KŁ) stanął Władysław Nieśmiałek – łódzianin, przedwojenny komunista, dwukrotnie więziony za swoją działalność. Jednym z celów, jakie sobie stawiał, było uaktywnienie się PPR w środowisku fabrycznym, a jedną z form działania na tym polu agitacja na rzecz „śmiałego wysuwania na stanowiska kierownicze w przemyśle zdolnych, wykazujących inicjatywę robotników”. Z pewnością była to okoliczność, która przyciągała i pozwalała na zwiększenie liczebności PPR w Łodzi. Według stanu z 14 marca 1945 r. w jej szeregach znajdowało się już co najmniej 7,1 tys. członków. Należy jednak zauważyć, że mimo podkreślania robotniczego charakteru partii, w komitetach fabrycznych było tylko 2085 osób⁵. Poza tym robotnicy niejednokrotnie dawali wyraz swojemu niezadowoleniu, gdy nie otrzymywali tego, co było niezbędne do poprawy codziennego bytu. „Dają nam to samo, co przez [ostatnie – przyp. KL] pięć i pół lat: knut i dyscyplina. A gdzie jest chleb, a gdzie jest mowa o opiece nad chorymi?”⁶

⁴ *Kształtowanie władzy ludowej w Łodzi i województwie łódzkim w 1945 roku. Wybór źródeł*, oprac. G. Adamczewska, M. Bandurka, E. Chobot, Warszawa–Łódź 1985, s. 28, 277.

⁵ APŁ, KŁ PPR, sygn. 4, Protokół zebrania Plenum Łódzkiego Komitetu PPR, 14 III 1945 r., k. 1–2; Z. Pietrzak, *Rozwój organizacyjny PPR w Łodzi na tle sytuacji społeczno-ekonomicznej miasta (19 II – 31 VII 1945 r.)*, RŁ, 1974, t. 19, s. 8.

⁶ AIPN Łd, sygn. pf 12/1165, t. 8, Raport sytuacyjny [kwiecień 1945 r.], k. 236.

Ryc. 3. Łódzcy socjaliści w akcji odbudowy Warszawy, 1946 r.

Względy taktyczne spowodowały, że do udziału w powojennym życiu politycznym, w mniejszym zakresie w sprawowaniu władzy, zostały dopuszczone inne niż PPR partie polityczne. Źródła tej strategii wyjaśniał w maju 1945 r., podczas zebrania członków koła tej partii przy mającej wtedy siedzibę w Łodzi Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, mjr Jerzy Borejsza, licząca się postać ówczesnego życia polityczno-propagandowego. Odwołując się do błędów politycznych popełnionych przez komunistów węgierskich i niemieckich w 1919 r. oraz ogromu wyzwań, przed którymi stanęła po wojnie Polska, stwierdził, że konieczne jest podzielenie się polityczną odpowiedzialnością z Polską Partią Socjalistyczną (PPS), Stronnictwem Ludowym (SL) oraz Stronnictwem Demokratycznym (SD), nawet gdy interesy tych partii kolidują z PPR i które winna ona „w imię swych ostatecznych celów zwalczać”. Fakt, że w tym momencie PPR nie proklamowała oficjalnie komunizmu „nie znaczy bynajmniej, że opuszcza swoje pozycje, że się cofa. Ten rzekomy krok w tył robiony jest po to, aby kiedyś w przyszłości zrobić dwa kroki w przód”⁷ – twierdził wspomniany J. Borejsza (ryc. 3).

⁷ AIPN Łd, sygn. pf 12/1165, t. 9, Sprawozdanie z zebrania komórki PPR przy Spółdzielni Wyd[awniczej] „Czytelnik”, 21 V 1945 r., k. 164.

W robotniczej Łodzi poważną siłą stała się nowa PPS. Przewodniczącym miejscowego komitetu tej partii został Jan Stefan Haneman, jego zastępcą Stanisław Duniak, a sekretarzem Henryk Wachowicz. Dowodzi to, że kurs partii miały wyznaczać osoby już przed 1939 r. orientujące się na współpracę z komunistami. W końcu marca 1945 r. w szeregach PPS było 6,1 tys. osób (według PPR było ich o połowę mniej – 3 tys.). Natomiast w grudniu 1945 r. organizacja socjalistyczna w Łodzi liczyła 12,9 tys. członków⁸. Drugą partią, która współtworzyła nowy ład polityczny z PPR było SL. Wywodziło się ono z powstałego u schyłku okupacji Stronnictwa Ludowego „Wola Ludu”,

Ryc. 4. Czołowi ludzie nowej władzy – (od prawej) sekretarz KW PPR Ignacy Loga-Sowiński, szef WUBP Mieczysław Moczar, wojewoda Jan Dąb-Kocioł, 1945 r.

powołanego w celu osłabiania prołondyńskiej orientacji w podziemnym ruchu ludowym. Od samego początku partia ta funkcjonowała jako instrument PPR, wykorzystywany w oddziaływaniu na polską wieś, stąd w samej Łodzi nie odgrywała liczącej się roli, choć z tego środowiska politycznego wywodził się pierwszy wojewoda łódzki – Jan Dąb-Kocioł (ryc. 4). Jeszcze mniejsze wpływy miało SD. Na czele Zarządu Wojewódzkiego tej partii stanął w styczniu 1945 r. Kazimierz Gallas. Po pół roku SD w Łodzi liczyło blisko 900 członków, co wy-

daje się liczbą zawyżoną⁹. Poza tym partię znacząco osłabiło aresztowanie na początku następnego roku Janusza Westfala, członka władz wojewódzkich. Oskarżono go o działalność w Pogotowiu Akcji Specjalnej Narodowego Zjednoczenia Wojskowego.

Partiami, które usiłowały odgrywać rolę konkurenta politycznego PPR były Stronnictwo Pracy (SP) i Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL). Powstały one z ponad półrocznym opóźnieniem w stosunku do

⁸ W. Stefaniuk, *Łódzka organizacja PPS 1945–1948*, Łódź 1980, s. 20, 32, 280.

⁹ R. Małecki, *Łódzka organizacja wojewódzka Stronnictwa Demokratycznego w dwudziestolecie Polski Ludowej*, RŁ, 1965, t. 10, s. 129–132.

wspomnianych powyżej sojuszników komunistów. Poza tym na SP już we wrześniu 1945 r. spadły represje, skutkiem czego aresztowano 30 czołowych łódzkich działaczy chadeckich, w tym cały zarząd wojewódzki. Po kilku dniach wypuszczono ich jednak na wolność, w następstwie czego powołali oni Komitet Organizacyjny SP, który rozpoczął tworzenie struktur tej partii. Na czele zarządu wojewódzkiego w Łodzi stanął adwokat Stefan Kaczorowski¹⁰.

Z pewnością najgroźniejszym konkurentem politycznym dla PPR i jej sprzymierzeńców było PSL. Powstało ono w sierpniu 1945 r. i bardzo szybko w regionie łódzkim zdobyło dużą popularność. Na odbywający się 8 grudnia 1945 r. w sali Teatru Powszechnego w Łodzi zjazd wojewódzki PSL przybyło podobno aż ponad dwa tysiące uczestników. Zgromadzeni niezwykle entuzjastycznie witali prezesa tej partii Stanisława Mikołajczyka, wnosząc go na rękach na salę, w której odbywały się obrady. W końcu 1945 r. partia ta w województwie łódzkim liczyła około 50 tys. członków i była jedną z najliczniejszych w kraju. Należy jednak wspomnieć, że jej struktury nie powstały w wielkich łódzkich fabrykach włókienniczych, choć udało się je powołać w elektrowni i Monopolu Spirytusowym¹¹. Z czasem powstało także Koło Grodzkie PSL, które miało swoją siedzibę przy ul. G. Piramowicza 10. Tutaj także ulokowano zarząd wojewódzki tej partii.

Z samego istnienia na gruncie łódzkim, obok PPR, trzech „sojusznicznych” partii politycznych nie wynika jeszcze, że zostały one dopuszczone do udziału w sprawowaniu władzy w stopniu odpowiadającym ich potencjałowi. Zadbano jednak o pewne pozory. Dokonując wyboru wojewody i jego zastępców Wojewódzka Rada Narodowa (WRN) powołała na te stanowiska wspomnianego powyżej J. Dąb-Kocioła (SL), Kazimierza Łacwika (PPR) i Stefana Szudzińskiego (PPS). W mieście Łódź sytuacja była trochę inna, doszło do tarć między PPR a PPS na tle podziału mandatów w Miejskiej Radzie

¹⁰ A. Andrusiewicz, *Stronnictwo Pracy 1937–1950. Ze studiów nad dziejami chadecji w Polsce*, Warszawa 1988, s. 244, 247.

¹¹ R. Turkowski, *Polskie Stronnictwo Ludowe w obronie demokracji 1945–1949*, Warszawa 1992, s. 74, 99.

Narodowej (MRN). Dopiero interwencja władz centralnych obu partii spowodowała, że Międzypartyjna Komisja Porozumiewawcza ustaliła, iż PPR i PPS uzyskają w MRN po 20 miejsc, SD – dziesięć, SL – pięć, związki zawodowe – 12, organizacje społeczne, gospodarcze i kulturalne – sześć (w tym gronie był przedstawiciel łódzkiej kurii biskupiej ks. Franciszek Patynowski), organizacje młodzieżowe – dwa¹². Po tych rozstrzygnięciach na prezydenta Łodzi MRN jednogłośnie wybrała K. Mijała (dotąd był prezydentem tymczasowym), na stanowisko I wiceprezydenta S. Duniaka (PPS), II wiceprezydenta K. Galasa (SD), a III wiceprezydenta Eugeniusza Ajnenkiela (PPS) (ryc. 5)¹³.

Ryc. 5. Zarząd Miejski i Rada Miejska, marzec 1945 r. Trzeci od prawej siedzi prezydent Kazimierz Mijał

Można więc powiedzieć, że o ile w województwie ze względów taktycznych zgodzono się na wysunięcie na pierwszy plan wygodnego dla PPR ludowca, to w samej Łodzi decydujący głos przypadł komuniście K. Mijałowi, ale socjaliści, przynajmniej formalnie, zachowali we władzach miasta silną pozycję.

¹² APŁ, MRNiZMŁ, sygn. 6, Protokół I plenarnego posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej m. Łodzi, 7 III 1945 r., k. 2–3.

¹³ AAN, AHW, sygn. 1571/2, Wspomnienie Eugeniusza Ajnenkiela, b.d., k. 50.